

Na ceste
z Moháču

a začiatku poslednej dekády 15. storočia sa náhle skončila 32 rokov trvajúca éra kráľa Mateja Korvína. Na trón nastúpil ako pätnásťročný ovenčený slávou otca, schopného, i keď negramotného gubernátora Uhorska Jána Huňadyho. Samotná otcova prestíž by nestačila, keby jeho voľbu nepodporovala mocná liga, ktorej hlavou bol Matejev strýko Michal

Siládi. Matej Korvín upevnil krajinu hospodársky, posilnil vojensky, rozšíril teritoriálne. Ovládol Moravu, Sliezsko, Dolné Rakúsko s Viedňou, Štajersko, časti Bosny a sever Srbska. Menej úspechov zožal na poli pokroku vo vzdelávaní. V Bratislave síce založil univerzitu a bezmála 20 rokov tu účinkovalo niekoľko vynikajúcich vedeckých kapacít, ale ešte za Matejovej vlády zanikla.

Zbieral umelecké diela a vďaka kontaktom druhej manželky Beatrix Aragónskej, ktorá pochádzala z Neapola, pozýval na dvor popredné humanistické osobnosti. Jednou z nich bol historik Antonio Bonfini, ktorý tak trochu pochlebovačne, ale vynikajúcim klasickým štýlom v rozsiahlej kronike zvečnil roky Korvínovej vlády. Panovník od roku 1475 budoval na budínskom hrade knižnicu a tá ku koncu jeho vlády pozostávala z 50-tisíc rukopisov. Ročne vynakladal 30-tisíc zlatých na nákup ďalších kníh a až tri desiatky pisárov zamestnával na opisovanie a rozmnožovanie vzácných diel. A práve neskoršie osudy tejto skvostnej knižnice, akej v Európe nebolo v tých časoch páru, sú dôkazom úpadku a rozvratu krajiny v nasledujúcich dvoch storočiach. Keď v roku 1686 kresťanské vojsko oslobodilo Budín, v niekdajšom kráľovskom sídle sa z 50-tisícového fondu našlo iba niekoľko zväzkov. Napriek tomu, že do Uhorska práve za vlády Mateja Korvína prichádzali učenci zvučného mena, vedúce spoločenské vrstvy zostávali s výnimkou cirkevných hodnostárov a niekoľkých rozhladenejších šľachticov negramotné. Pri podpise bratislavskej mierovej zmluvy v novembri 1491 musel prítomným uhorským pánom jej znenie prečítať rábsky biskup Tomáš. Aby dokument nadobudol platnosť, biskup ho vlastnou rukou podpísal za krajinského sudcu Ladislava Rozgoňa a taverníka Ladislava Orsága z Guty (dnes Kollárovo). Namiesto sedmohradského vojvodu Štefana Bátoriho pripojil podpis jeho predsa len gramotnejší syn Juraj. Pri menách najvyšších krajinských funkcionárov je uvedené, že písať ani čítať nevedia. Českí a rakúski páni, prítomní pri tomto slávnostnom akte, podpísali mierovú zmluvu vlastnoručne.⁵ Hlavní svetskí hodnostári kráľovstva sa museli vedieť oháňať mečom, prípadne budzogáňom, ale pero alebo knihu za celý život do rúk nevzali. Tento rozdiel je potvrdením, že v Uhorsku vládla surovosť, nevzdelanosť a len z času na čas slabé lúče talianskeho humanizmu prenikli cez Alpy do kultúrnej zaostávajúcej Karpatskej kotliny.

5 Magyarországi története az arany bullától 1795-ig. Ed. Timon Ákos. Budapest 1912, s. 216 – 217.

Budín v čase smrti Mateja Korvína

Za slávneho panovania Mateja Korvína sa objavili prvé známky budúceho rozkladu a krajina sa vydala na cestu smerujúcu ku katastrofe. Kráľ, ktorý bol hnaný neskrutnými ambíciami a povzbudzovaný pápežskou kúriou, sa usiloval o zisk českej koruny. So svojim niekdajším svokrom, českým kráľom Jiřím z Kunštátu a Poděbrad viedol vyčerpávajúce vojny, ovládol Moravu, Sliezske a obe Lužice. Časť stavov Českého kráľovstva ho aj uznala za panovníka. Ale Čechy s Prahou odolávali a po Poděbradského smrti českí páni pozvali na trón poľského princa Vladislava Jagelovského. Aj s ním Matej zápasil až do roku 1478, keď si mierom uzavretým v Olomouci podržal titul českého kráľa i územné zisky. Potom Matej obrátil pozornosť na susedné rakúske krajiny. Už viac ako dve storočia ich ovládal rod Habsburgovcov. Rímsko-nemecký cisár Fridrich III. sa miešal do uhorských záležitostí a napriek protestom z Budína používal titul uhorského kráľa. Na nevoľu Mateja Korvína sa rovnako tituloval aj Fridrichov syn a dedič Maximilián. Navyše vyženil bohaté Burgundsko a habsburská moc začala narastať. Matej ju chcel vojensky aspoň oslabiť a rozhodol sa podmaniť si časť habsburského alpského dedičstva. Vojny s Fridrichom III. a Maximiliánom boli nákladné, zdĺhavé a len zdanlivo úspešné. Príliš sa sústredil na západ, sníval o českej, neskôr o rímsko-nemeckej korune a popritom zanedbal oveľa nebezpečnejšieho suseda. Bola to Osmanská ríša, kde od roku 1451 vládol sultán Mehmed II. Krátko po nástupe dobyl Konštantínopol a zničil zvyšky Byzantskej ríše, ale po strašnom výprasku tureckých vojsk pod Belehradom, o čo sa postaral Matejov otec Ján Huňady, na dlhšiu dobu stratil chuť merať si sily s Uhorskom. Aj pokus niekoľkých balkánskych pašov vyplieniť Sedmohradsko v októbri 1479 sa skončil krvavou porážkou Turkov na Chlebovom poli (Kenyérmező). V roku 1481 sultán Mehmed II, prímenom Dobývateľ, zomrel. Jeho smrť oslávila celá kresťanská Európa, veď zničil dve cisárstva (Byzantské

zhotovit železný trón, žezlo a korunu. Deväť zajatých Dóžových druhov nechal dva týždne hladovať. Keď nadišiel deň popravy, prikázal rozžeraviť železný trón, posadiť naň Dóžu a korunovať ho žeravou korunou. Od hladu polomŕtvi zajatci dostali príkaz ohrýzať spálené údy svojho veliteľa. Traja to odmietli a boli okamžite statí, no šiesti v nádeji na život konali strašné dielo a zubami trhali kusy Dóžovho tela. Odpudzujúce divadlo sa skončilo, až keď vodca najväčšej sedliackej vzbury vypustil dušu. Na konci augusta boli pobité zvyšky povstalcov v Zadunajsku a Sedmohradsku, ale nemilosrdné prenasledovanie sedliakov pokračovalo ďalej. Kráľ oznámil, že nedovolí, aby boli poddaní úplne vyhubení a prikázal prestať s ich zabíjaním. Podľa odhadu súčasníkov, ktoré však môžu byť prehnané, zo 100-tisíc povstalcov pobili vyše 70-tisíc. Krajina utrpela ohromné škody na životoch i majetku. Horšími ako ľudské straty bola sústava poddanských zákonov, lebo sa týkali všetkých poddanych v krajine bez rozdielu, ba aj budúcich generácií, a mali byť naveky platné. Od

Ludovít II. ako dieťa

Rozpory medzi šľachtickými frakciami sa vyostrovali. Prejavovali sa na čiastkových snemoch, kde sa tvorili rôzne šľachtické spolky a konfederácie a ich často protichodné uznesenia, ktoré iné skupiny neuznávali, zväčšovali chaos v štáte. Vodcovia šľachtických frakcií bohatli, kráľ chudobnel. Keď sa v roku 1521 Ludovít II. ujal vlády, často nemal prostriedky na zaobstaranie najnutnejších potrieb pre svoj skromný budínsky dvor. Dokonca si požičiaval potraviny a víno z lepšie zásobených biskupských pivníc. Príchodom kráľovnej Márie začiatkom roku 1522 sa kráľova situácia o niečo zlepšila. Aby získal viac prostriedkov, nechal raziť mince s nižším

**Rozdelenie krajiny
na tri časti**

ronika dvorského kaplána Juraja Sriemskeho opisuje udalosti od smrti Mateja Korvína až do polovice 16. storočia. Autor bol priamym svedkom tejto dramatickej doby a svoje latinské dielo nazval *De perditione regni Hungariae* – O zničení kráľovstva Uhorského. Práve v tomto tragickom období staré Uhorsko zaniklo, rozpadlo sa na tri časti. Juh a stred s hlavným mestom Budínom ovládli Turci, západná časť krajiny a takmer celé Slovensko zostali pod kontrolou Habsburgovcov. Sedmohradsko na východe aj s príslahlými územiami, niekedy siahajúcimi až ku Košiciam, sa stalo takmer nezávislým kniežatstvom, kde raz prevládal osmanský, inokedy habsburský vplyv. Napriek želaniam šľachty i sľubom všetkých panovníkov, že sa postarajú o obnovenie integrity Uhorska v jeho pôvodných hraniciach, takýto stav vydržal 150 rokov a trval až do konca 17. storočia.

Po moháčskej porážke roku 1526 a dodnes záhadnej smrti uhorského a českého kráľa Ľudovíta II. sa o dedičstvo po uhorsko-českej vetve rodu Jagelovcov na základe dynastických práv prihlásil mladý, len 23-ročný rakúsky arcivojvoda Ferdinand Habsburský. Bez väčších ťažkostí ešte na jeseň 1526 získal českú korunu, ale v Uhorsku narazil na Jána Zápoľského, ktorý bol vodcom domácej, predovšetkým nižšej a strednej šľachty. S jej podporou bol už v novembri 1526 zvolený a následne v Stoličnom Belehrade aj korunovaný. Uhorsko 36 rokov od smrti Mateja Korvína malo teda na čele národného kráľa. Je paradoxom dejín, že posledný uhorský národný kráľ bol slovenského pôvodu. Poľská matka, slavónsky otec a slovenské prostredie, kde vyrastal, vykresali z neho Slováka. Uhorskí aristokrati maďarského pôvodu si sťažovali, že ich hostí len slovenskými jedlami s prevahou bravčoviny, kým oni sa radšej sýtia hovädzinou. Pravda, bol sebeckým aristokratom bez stôp národnej empatie. I tak maďarská historiografia posledného národného kráľa, ktorý dokumenty vždy podpisoval pod menom „Johannes de Zapolja“, pre istotu prekrstila na verziu „Szapolyai János“.

Tí magnáti na čele s palatínom Štefanom Bátorim, ktorí z rôznych príčin Zápoľského nenávideli, chceli za panovníka Ferdinanda Habsburského. Už v decembri sa zišli v Bratislave, kde ho zvolili za kráľa. Ich rozhodnutie ovplyvnili aj vonkajšie okolnosti, predovšetkým sľuby Ferdinandovho brata. Rímsko-nemecký cisár a španielsky kráľ Karol V. bol v tom čase azda najmocnejším vládárom na svete. Uhorským pánom sa písomne zaviazal, že Turkov vyženie z celého Balkánu a oslobodí aj Konštantínopol. V snahe rozširovať a upevňovať svoj tábor rozdával Ferdinand prívržencom majetky magnátov podporujúcich Zápoľského. No keďže ešte nebol zvolený, zatiaľ len na papieri. Podobne postupoval aj národný kráľ a konfiškoval panstvá, hrady i zámky všetkým, čo boli na strane Ferdinanda a dával ich svojim podporovateľom. Takéto počínanie ešte viac prehĺbilo demoralizáciu

❖ | Sultán Sulejman I.

v radoch uhorskej šľachty. Krajina na čele s dvoma kráľmi sa rútila do domácej vojny. Vypukla v lete 1527 a keďže Zápoľský v nej ťahal za kratší koniec, obrátil sa s prosbou o podporu na Sulejmana. Už roku 1529 sultán pritiahol do Uhorska s celou armádou a veľmi pomohol svojmu uhorskému spojencovi. Odvtedy sa osmanské oddiely pravidelne zúčastňovali bojov na strane Zápoľského. Domáca vojna sa skončila kompromisným mierom, ktorý bol uzavretý vo februári 1538 vo Veľkom Varadíne. Obaja sokovia sa navzájom uznali za právoplatných panovníkov a rozdelili si krajinu na dve časti. Západná i stredná časť Slovenska, ako aj Zadunajsko pripadli Ferdinandovi, severovýchodné oblasti, Sedmohradsko a hlavné mesto

❖ Pod žezlom habsburských panovníkov bolo v 17. storočí jedenásť krajín vrátane Uhorska

stolici, ktoré hraničili s Moravou.²⁴ Na viedenskom dvore sa pre Slovensko na rozlíšenie od Slavónska (Slavonien) používal názov Slowakei. Slováci boli v tomto období i neskôr až na nepatrné výnimky oporou trónu a kresťanstva. V bojoch s Turkami osvedčili vernosť a hrdinstvo, vynikali plnením povinností pri obrane domoviny a kresťanskej viery. Pramene z toho obdobia ich však spomínajú zriedka, známi boli pod označením uhorskí bojovníci. Fyzická zdatnosť a vytrvalosť, duchovná sila, zmysel pre mravnosť i prirodzený humanizmus boli ďalšími kladnými vlastnosťami slovenského národa. Popri uvedených prednostiach však prirodzená slovenská hašterivosť, ústupčivosť, dôverčivosť k cudzím a nevraživosť k vlastným s odstupom času zapríčinili, že sa vo svojej vlasti nedokázali presadiť.

24 V liste doslova píše: ... *in der Slowakei an der mährische Grenzen... in angränzenden Neutrauer und Trentschiner Gespanschaften...* Štátny archív Bratislava, Bratislavská župa, administratívne, 1711, fasc. 4, č. 5.

❖ | Katarína Brandenburská

v Sedmohradsku už bežali prípravy na ďalšie vojnové ťaženie. Musel sa spoľahnúť, že Turci budú dodržiavať žitavský mier, ktorý bol v predchádzajúcom roku predĺžený v novohradských Ďarmotách. Palatín Mikuláš Esterházi oznámil slovenským stoličiam, že okolo Budína sa zhromažďujú osmanské oddiely, ku ktorým sa už pripojil aj bosenský paša. V krátkom čase sa dá očakávať vpád do Kráľovského Uhorska a hoci je na obranu pripravený, bude potrebovať posily. Podžupanov žiadal, aby boli v pohotovosti so stoličnými oddielmi.⁵⁷ Hoci osmanská hrozba v priebehu prvých mesiacov leta pominula, o to väčšie ohrozenie prichádzalo zo Sedmohradska. Na konci

57 ŠA LE, SŽ kongregačné spisy, kart. 111, i. č. 180 /1626.

Protestantský
vojvodca Ernest
Mansfeld

roku 1626 viedol vojnu proti poľskému panovníkovi Žigmundovi III. Knieža nechcel zostať nečinný a vyvíjal diplomatické aktivity na vytvorenie koalície s Ruskom, Moldavskom a Švédskom, ktorá bola namierená proti Poľsku aj Habsburgovcom. Sultán jeho snahy nepodporil predovšetkým s ohľadom na nedávno predĺženú mierovú zmluvu s Ferdinandom II. Skôr, ako mohol Betlen pristúpiť k činu, postihla ho na jar 1629 vážna choroba. V posledných mesiacoch života sa usiloval o upevnenie kalvinizmu a všetkých kalvínskych kazateľov v Sedmohradsku aj s ich potomkami hromadne povyšoval do šľachtického stavu.

Knieža zomrel 15. novembra 1629 na vodnatieľku, nezanechajúc žiadnych potomkov. Dodnes maďarská historiografia vyzdvihuje jeho zásluhy a v žiadnom maďarskom meste, ba aj vo viacerých mestách na juhu Slovenska nesmie chýbať ulica s jeho menom, hoci nesie vinu na množstve preliatej krvi. Má zásluhy na pribrzdzení rekatolizácie a upevnení protestantizmu, a to aj na Slovensku. Postaral sa o mocenský vzostup Sedmohradska, ktorého územie dokázal zväčšiť. Podporoval remeslá aj obchod, štátnu pokladnicu zanechal plnú, keď dokázal vymôcť zníženie tribútu, ktorý kniežatstvo platilo Osmanskej ríši. Bol priateľom vied a umení, rád sa obklopoval vzdelancami bez rozdielu vierovyznania a do krajiny pozýval aj jezuitov. Na vojnových výpravách ho sprevádzala príručná knižnica, čo bol ojedinelý jav v čase jeho života. O Betlenovej tolerancii svedčia aj ekumenické bohoslužby, ba aj jeho závet. Ferdinandovi II., s ktorým bojoval bezmála desaťročie, zanechal 40-tisíc dukátov.

❖ | Švédsky kráľ Gustáv II. Adolf

Albrecht z Valdštejna. Nemecké katolícke kniežatá pod taktovkou Maximiliána Bavorského na snemovaní v Regensburgu tak naliehavo žiadali redukciiu cisárskej armády a odstránenie Valdštejna, že im Ferdinand musel na konci roka 1630 vyhovieť. V tom čase švédsky kráľ Gustáv Adolf vstúpil do vojny na strane protestantov a bol podporovaný Dánskom, Anglickom, Holandskom, nemeckými evanjelickými kniežatami a francúzskymi peniazmi. Účasť francúzskeho kráľa Ludovíta XIII. v koalícii ochrancov nemeckých protestantov a náboženskej slobody len potvrdzovala, že náboženský princíp v tridsaťročnej vojne je minulosťou. Prednosť mali záujmy politické a hospodárske. Francúzsky panovník hrdiaci sa titulom najkresťanskejší kráľ sa ocitol v tábore protestantov, pričom na svojom území sám prenasledoval

❖ Pôvodné sídlo Esterháziovcov, renesančný kaštieľ v Galante

natione), v ktorom budú slovenské omše, kázne a katechizmus.⁷⁸ Už v roku 1629 pápež Urban VIII. za zásluhy o rekatolizáciu krajiny odmenil Pázmaňa kardinálskym klobúkom. Najvýznamnejším a dodnes hmatateľným Pázmaňovým činom na poli vzdelávania bolo založenie univerzity v Trnave roku 1635. Cisár Ferdinand II. vzal konfirmačnou listinou trnavské studium generale pod svoju ochranu a potvrdil všetky výsady a práva. Smrť najvýznamnejšej osobnosti cirkevnej hierarchie 17. storočia v marci 1637 bola síce pre katolícku cirkev veľkou stratou, no počas plodného života vychoval dostatok nasledovníkov, ktorí pokračovali v jeho diele. Jedným z nich bol aj palatín Mikuláš Esterházi. Otec František a matka Žofia, rodená Ilešháziová, boli evanjelici s rodovým sídlom v Galante. Vynikali predovšetkým počtom detí, Mikuláš narodený v roku 1582 mal dvanásť súrodencov. Chudobný protestantský šľachtický študent získaval vzdelanie na trnavskej kapitulskej škole, potom na kolégiu v Šali a na jezuitskom gymnáziu vo Viedni. Pod vplyvom Petra Pázmaňa počas pobytu v Šali prestúpil na katolicizmus, za čo ho rodičia vyhnali z domu. V neradostnom položení ho prichýlil vplyvný strýc Mikuláš Ilešházi, no ten sa pred kráľovským hnevom musel uchýliť do Poľska, keďže mu hrozil trest smrti za obvinenie z rozširovania velezradných spisov. Za Bočkajovho povstania sa vrátil do vlasti a roku 1608 bol zvolený za palatína. Synovec Mikuláš zatiaľ

78 Fraknói, Vilmos: Pázmán Péter és kora. Pest, 1872. III.